

מקדש מעט

1. מלכים א ח כט

להיות עינף פתחות אל הבית הזה לילה ויום אל המקום אשר אמרת יהיה שמי שם לשמע אל התפלה אשר תפלה עבדך אל המקום הזה.

2. ישעיהו נו ז

והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפילתי עולתיהם וזבחייהם לרצון על מזבחי כי בתי בית תפלה יקרא לכל העמים.

3. יחזקאל פרק יא

(טז) לכן אמר כה אמר אדני יקוק כי הרחקתים בגוים וכי הפיצותים בארצות ואהי להם למקדש מעט בארצות אשר באו שם:

4. תלמוד בבלי מסכת מגילה דף כט עמוד א

תניא, רבי שמעון בן יוחי אומר: בוא וראה כמה חביבין ישראל לפני הקדוש ברוך הוא. שבכל מקום שגלו - שכינה עמהן. גלו למצרים - שכינה עמהן, שנאמר: אהנגלה נגליתי לבית אביך בהיותם במצרים וגו', גלו לבבל - שכינה עמהן, שנאמר: בלמענכם שלחתי בבלה. ואף כשהן עתידין ליגאל שכינה עמהן, שנאמר: גושב ה' אלהיך את שבותך, והשיב לא נאמר אלא ושב, מלמד שהקדוש ברוך הוא שב עמהן מבין הגליות...

ואהי להם למקדש מעט, אמר רבי יצחק: אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל. ורבי אלעזר אמר: זה בית רבינו שבבבל...

תניא, רבי אלעזר הקפר אומר: עתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל שיקבעו בארץ ישראל, שנאמר זכי כתבור בהרים וככרמל בים יבוא, והלא דברים קל וחומר: ומה תבור וכרמל שלא באו אלא לפי שעה ללמוד תורה - נקבעים בארץ ישראל, בתי כנסיות ובתי מדרשות שקורין ומרביצין בהן תורה - על אחת כמה וכמה.

5. תלמוד בבלי מסכת מגילה דף כח עמוד א- כח עמוד ב

משנה. ועוד אמר רבי יהודה: בית הכנסת שחרב אין מספדין בתוכו, ואין מפשילין בתוכו חבלים, ואין פורשין לתוכו מצודות, ואין שוטחין על גג פירות, ואין עושין אותו קפנדריא, שנאמר והשמותי את מקדשיכם - קדושתן אף כשהן שוממין. עלו בו עשבים - לא יתלוש, מפני עגמת נפש.

6. ספר יראים סימן תט [דפוס ישן - שכד]

מורא מקדש. ויראת מאלהיך צוה בהכנס אדם למקדש או בבית הכנסת או לבית המדרש שניהג בהם מורא וכיבוד דכתיב בפרשת בהר סיני את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו לא ממקדשי אתה ירא אלא ממי שהזהיר על המקדש פי' מן הב"ה ומצינו בית הכנסת ובית המדרש שנקראו מקדש דתניא בת"כ והשימותי את מקדשיכם מקדש מקדשי מקדשיכם לרבות בתי כנסיות ובתי מדרשות ואמרי' במגילה פרק אחרון ואהי לכם למקדש מעט בארצות אשר הדחתים שם ואמר שמואל בר רב יצחק אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות [שבבבל] למדנו כשאמרה תורה את מקדשי תיראו שבת כנסיות ובתי מדרשות בכלל והמורא מה הוא אינו מפורש במקרא ופירשו חכמים כל אחד לפי סברתו לפי חומר קדושתו.

7. סמ"ק (מצוה ו'):

"לירא מקדש דכתיב (ויקרא י"ט) ומקדשי תיראו. ובזמן הזה בית הכנסת מקדש מעט".

8. מרדכי (מגילה סימן תתכ"ו):

"בית הכנסת נקרא מקדש מעט כדלקמן בפירקין ולכך אסור לנתוץ דבר מבית הכנסת דתניא בספרי מנין לנוץ אבן מן ההיכל ומן המזבח ומן העזרה שהוא בלא תעשה תלמוד לומר ונתצתם את מזבחותם לא תעשון כן לה' אלקיכם".

9. הרמב"ם במנין המצוות (ל"ת ס"ה):

"שלא לאבד בית המקדש או בתי כנסיות ובתי מדרשות".

10. הר"ן על הרי"ף מסכת מגילה דף ה עמוד א

לפיכך נ"ל דבהכ"נ ודכוותיה כיון שעיקרו עשוי לומר בו דבר שבקדושה הטילו בו חכמים קדושה מדבריהם

11. תלמוד בבלי מסכת מגילה דף כח עמוד ב

גמרא. תנו רבנן: בתי כנסיות אין נוהגין בהן קלות ראש: אין אוכלין בהן, ואין שותין בהן, ואין ניאותין בהם, ואין מטיילין בהם, ואין נכנסין בהן בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים, ואין מספידין בהן הספד של יחיד. אבל קורין בהן, ושונים בהן, ומספידין בהם הספד של רבים. אמר רבי יהודה: אימתי - בישובן, אבל בחורבן - מניחין אותן ועולין בהן עשבים, ולא יתלוש מפני עגמת נפש. - עשבים - מאן דכר שמיייהו? - חסורי מיחסרא והכי קתני: ומכבדין אותן, ומרביצין אותן כדי שלא יעלו בהן עשבים. אמר רבי יהודה: אימתי - בישובן, אבל בחורבן - מניחין אותן לעלות. עלו בהן עשבים - לא יתלוש, מפני עגמת נפש.

אמר רבי אסי: בתי כנסיות שבבבל על תנאי הן עשוין, ואף על פי כן אין נוהגין בהן קלות ראש. ומאי ניהו - חשבונות.

אמר רב אסי: בית הכנסת שמחשבין בו חשבונות - מלינין בו את המת. - מלינין סלקא דעתך? לא סגי דלאו הכי? אלא: לסוף שילינו בו מת מצוה.

ואין ניאותין בהן. אמר רבא: חכמים ותלמידיהם מותרין. דאמר רבי יהושע בן לוי: מאי בי רבנן - ביתא דרבנן.

ואין נכנסין בהן בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים. כי הא דרבינא ורב אדא בר מתנה הוו קיימי ושאלי שאילתא מרבא, אתא זילחא דמיטרא. עיילי לבי כנישתא. אמרי: האי דעיילין לבי כנישתא - לאו משום מיטרא, אלא משום דשמעתא בעא צילותא כיומא דאסתנא.

אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי: אי אצטריך ליה לאיניש למיקרי גברא מבי כנישתא, מאי? - אמר ליה: אי צורבא מרבנן הוא - לימא הלכתא, ואי תנא הוא - לימא מתניתא, ואי קרא הוא, לימא פסוקא. ואי לא - לימא ליה לינוקא: אימא לי פסוקיך. אי נמי, נישטי פורתא וניקום.

12. רש"י מסכת מגילה דף כח עמוד ב

על תנאי - על מנת שישתמשו בהן.

13. תוספות מסכת מגילה דף כח עמוד ב

בתי כנסיות של בבל על תנאי הן עשוין - רוצה לומר כל זמן שהן בטלין דהא חזינן בברייתא דלעיל וגם שהאמוראים לא היו רוצים ליכנס בהן בגשמים מפני גשמים אלא משום דשמעתא בעי צילותא והכא מיירי כשחרב דאז מהני התנאי ודווקא לאותן שבבבל מהני התנאי שהרי לעת בא גואל במהרה בימינו תפקע

קדושתן אבל לאותן שבארץ ישראל לא מהני תנאי שהרי קדושתן לעולם קיימת וא"ת כיון דמהני תנאי לאותן שבבבל א"כ קשה מההיא דלעיל (דף כו:) דרבינא דהוה ליה בי כנישתא בארעיה ואמר ליה רב אשי זיל זבנה משבעה טובי העיר ואמאי איצטריך לעשות כן אחר שנחרב וי"ל משום דזרעה דזריעה הוי קלות ראש ביותר ועגמת נפש ומשום הכי אסור אפי' בחורבנה.

14. הר"ן על הרי"ף מסכת מגילה דף ט עמוד א

בתי כנסיות שבבבל על תנאי הן עשויות. אין לפרש שיהא מותר לנהוג בהן קלות ראש בחרבן מדמייתי לה בפוסקא דבהכ"נ שחרב דהא ליתא מעובדא דרבינא דלעיל דהוה ליה תלא דבי כנישתא בארעיה ולא שרו ליה למזרעה אלא במכירה דשבעה טובי העיר ורבינא בבבל הוה וכל שכן [שאיין] ראוי להעמידן בישובן מדאמרינן ברפרם דספדיה לכלתיה משום דהוה ליה הספד של רבים דשרי בכל בתי כנסיות שבעולם ורפרם בבבל הוה ורבינא ורב אחא נמי כד אתא עלייהו זילחא דמיטרא אמרי משום דשמעתא בעיא צילתא כדאיתא בסמוך לפיכך פירש הרמב"ן ז"ל שעל תנאי הן עשויות היינו לענין שאם הוצרכו אנשי העיר להאכיל בהן עניים או להשכיבם שם מותר וה"ה לכל צרכי עניים לפי שעה וכדאמרינן בפרק ערבי פסחים [דף קא א] לאפוקי עניים דאכלו ושתו בבי כנישתא וכן חכמים מותרין ליהנות בהן והוא שהוצרכו להם כגון שהיה מקום דחוק לתלמידים אבל שלא בשעת הדחק אסור כדמוכח עובדא דרבינא ורב אדא בר אהבה וגרסינן בירושלמי רבי אמי מפקד לספריא אילו אתו לגביכון איניש מלוכלך באורייתא תהוון מקבלין ליה ולחמריה ולמאניה פי' מלוכלך משוח כלומר שיש לו קצת תורה וכדאמרי' בהגדה [ויקרא רבה ס"פ כב] גבי יבטח כי יגיה ירדן אל פיהו אין בו כדי לכלוך פה כלומר לטבול בו קצת הפה ואע"פ שלכל הדברים הללו מועיל תנאי לבתי כנסיות שבבבל אין תנאי שלהם כלום לענין קלות ראש וחשובות:

15. חידושי הר"ן מסכת מגילה דף כח עמוד ב

על תנאי. על מנת שישתמשו בהם נראה שפירש רש"י ואפי' בישובן יכול אדם להשתמש בהן שבשעת בנין התנו בהן. ואע"פ שעל תנאי שישתמשו בהם עשויו: אין מחשבין בהן. כדמפרש ואזיל מפני שהוא קלות ראש ולא מהני ביה תנאי. ויש מפרשים על תנאי הם עשויים שבחורבן לא יהיה בהם קדושה לשום דבר בעולם ואע"פ שעל תנאי הם ולאחר חרבן נקל בהן אפ"ה אין נוהגין בהן עכשיו האי קלות ראש דחשובות:

16. ביאור הלכה סימן קנא

היוצא מזה הסעיף ומכל דברינו הוא דיש ג' חילוקים:

- א. היינו קלות ראש גדול כמו חשובות ושחוק והיתול וכיו"ב אף בבבל ובהתנו אסור כדאיתא בגמרא בהדיא ובין בישובו ובין בחורבנו
- ב. ותשמישי חול שאין בהם קלות ראש כלל מוכח מהמ"א דמהני תנאי בכל מקום וכמ"ש במ"ב וגם זה בין בישובו ובין בחורבנו
- ג. ונידון זה הוא לענין אכילה ושתיה וכיו"ב דיש בו קצת קלות ראש דבבבל מהני תנאי עכ"פ לחורבנה לפי דעת השו"ע ולכמה פוסקים אף בישיבה להאכיל שם עניים כשהמקום דחוק ולפי דברינו אף בא"י אפשר דיש להקל בכל זה:

17. שולחן ערוך אורח חיים הלכות בית הכנסת סימן קנא

סעיף א

בתי כנסיות ובתי מדרשות, {א} אין נוהגין בהם * (א) א א' [א] קלות א' ראש כגון: (א) שחוק והתול (ב) ושיחה בטילה, * (ג) [ב] ואין אוכלים ושותים בהם ולא מתקשטין בהם ולא מטיילין בהם ולא נכנסים בהם * בחמה (ד) מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים, * (א') ות"ח ותלמידיהם (ה) מותרים (ו) לאכול ולשתות <א> בהם, (ז) ב ג [ג] א' ב' [ב] מדוחק, * (ח) (ב) [ד] א' וי"א דבבה"מ אפי' שלא מדוחק (ט) שרי (ר"ן פ' בני

העיר). * ואין מחשבים בהם חשבונות, אא"כ הם של מצות, כגון: קופה של צדקה ופדיון שבויים, ה] ואין מספידים בהם אא"כ יהיה ההספד ג' לאחד ג' מגדולי (י) העיר, שכל בני העיר מתקבצים ובאים להספידו; ואם צריך ליכנס בהם לצרכו, כגון לקרוא לאדם, ב' יכנס ויקרא מעט }ב} או יאמר דבר ד' } (יא) שמועה, (יב) ו] ואח"כ יקראנו, כדי שלא יהא נראה כאילו נכנס לצרכו; ואם אינו יודע לא לקרות ולא לשנות, יאמר לאחד מהתינוקות: קרא לי פסוק שאתה קורא בו או ישהה מעט ואח"כ יצא, שהישיבה בהם מצוה, שנאמר: אשרי יושבי ביתך (תהילים פד, ה) (שיעור הישיבה, (יג) כדי הלוך ב' פתחים), (לדעת הי"מ בסי' צ' סוף סעיף כ').

סעיף יא

אם בשעת בנין בהכ"נ (לב) יב יז] יב' התנו עליו * להשתמש בו, מותר להשתמש בו (לג) יג יח] יג' בחרבנו; * יט] ה' אבל (לד) יד ביישובו, * לא מהני יד' תנאי. ואפילו בחרבנו, לתשימש מגונה, (לה) כגון: זריעה וחשבונות (לו) של רבים, לא מהני תנאה; בד"א, בבתי כנסיות (לז) טו י' טו' } שבחוצה לארץ, * יא) אבל בבתי כנסיות שבא"י, לא מהני (לח) שום תנאי.

18. שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק א סימן מה

ואף שבש"ע /או"ח/ סעי' י"א משמע שפסק דלא מהני תנאי כלל בישובן לענין אכילה ושתייה, עיין במג"א ס"ק י"ד, אבל בסק"ב הביא גם שיטת הג"א בשם או"ז שעל תנאי שרי אפילו בישובן לאכול ולשתות לכל אדם ואף שלא מדוחק. והגר"א בסק"ה הביא הר"ן בשם הרמב"ן שעל תנאי מותר לכל אדם מדוחק ומשמע שפוסק כן ולכן שפיר פסק המ"ב בבאור הלכה ד"ה אבל שיש לסמוך על הרמב"ן שכן סברי גם הר"ן והרשב"א להתיר אפילו בישובן לכה"פ בשעת הדחק. וכמדומני שבהרבה מקומות נוהגין להקל אף שלא בשעה"ד. ולצורך מצוה קצת כגון לאכול סעודה שלישית בשבת אף שאין צורך גדול שהרי יכול כל אחד לאכול בביתו נוהגין כמעט בכל המקומות להתיר. ואף לעשות משתה בקריאת החתן או בר מצוה נוהגין להקל, אף שאין ברור שיש בזה ענין מצוה. והחסידיים נוהגין בכל בתי כנסיות שלהן להתיר אף בדבר הרשות ממש כהא דאכילה ושתייה ביום היא"צ. א"כ מוכרחין לומר שנוהגין כרש"י והג"א בשם או"ז שמוותר על תנאי אפילו בישובן לאכילה ושתייה וכה"ג אף בלא דוחק. ונמצא שנפסק עתה כן להלכה אף אם אולי רק בדורות האחרונים התחילו לנהוג כן. כמפורש ברש"י בשבת דף י' אף במנהג כדעת יחיד במילי דאורייתא לענין מתנות שכתב וכי היכי דאחזו במנהג בראשית הגז בימי ר"נ ולא מחינא בהו ונהגנא כולא כוותיה השתא דנהוג אף במתנות לא משנינן מנהגא עיי"ש, וכ"ש במילי דרבנן כהא דאיסורי אכילה ושתייה בביהכ"נ. אך אף אם לא נימא כחדושא דרש"י דאולי החולקים על רש"י וסוברים דמתנות נוהגות בחו"ל שהוא הרמב"ם ושיטה ראשונה בש"ע יו"ד סי' ס"א סעי' כ"א פליגי על רש"י גם בחדושי זה, מ"מ בשעת הדחק ודאי יש לפסוק להתיר שבזה הא מתירין גם הרמב"ן והרשב"א והר"ן וכדפסק המ"ב בבאור הלכה.